

СТАН ЗБЕРЕЖЕНОСТІ МАТЕРІАЛІВ ПОВІТОВИХ СУДІВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Повітові суди - це адміністративно-судові установи, що з'явилися внаслідок адміністративних реформ Катерини II, а припинили своє існування в результаті судової реформи Олександра II. На українських землях, що входили до складу Російської імперії, вони з'являються з 1782 р. Ці установи розглядали справи спочатку тільки місцевого дворянства, а пізніше - інших верств населення, крім міщан та купців.

Матеріали повітових судів Лівобережної України містять цінну інформацію до вивчення проблем соціально-економічної історії регіону, правової історії та суспільно-політичного життя, історичної географії, генеалогічних та краєзнавчих досліджень. Вони представляють собою потужний шар архівних документів.

Наприклад, тільки в державних архівах Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей зберігається близько 15,5 тис. справ повітових судів, які діяли на території Лівобережної України.

Стан збереженості документації повітових судів неоднаковий. Частина справ дійшла до нас в гарному стані, про що свідчить цілісність і закінченість справ за змістом, їх велика кількість по конкретних судах, добра збереженість паперу і тексту. Інша частина збереглася дуже погано (справи часто розшиті, в них збереглися не всі аркуші, папір часто запліснявілий і ламкий, чорнила місцями стерті або розмиті).

Оцінити стан збереженості матеріалів повітових судів Лівобережної України можна за фондами державних архівів, де вони зберігаються.

Так, наприклад, у фондах Державного архіву Сумської області (далі - ДАСО) матеріали Роменського повітового суду представлені лише однією справою за 1788 р.¹; Глинського - двома справами 1789 та 1796 рр.²

Невелика кількість справ (всього 44) збереглася від Недригайлівського повітового суду. Всі вони датовані кінцем XVIII ст. (1780-1797 рр.) (Ф.708). Майже такою ж кількістю справ (всього 40) представлені матеріали Білопільського повітового суду (Ф.704).

Краще збереглися матеріали повітових судів Миропільського (118 справ), Лебединського (139), Сумського (392), Глухівського (210), Кролевецького (323) повітів (Ф.706; 763; 747; 630; 596).

Великою кількістю документів представлені матеріали Конотопського та Охтирського повітових судів (903 та 854 справи відповідно) (Ф.582; 746).

Матеріали досліджуваних установ, представлені в Державному архіві Чернігівської області (далі - ДАЧО) збереглися гірше, хоча загальна їх кількість значно більша, ніж в ДАСО.

Так, від Березнянського повітового суду до нас дійшли 3 справи, Козелецького - 45, Новгород-Сіверського - 21, Остерського - 35, Сосницького - 15 (Ф.479; 380; 557; 575; 456). Краще збереглися матеріали Борзенського повітового суду - 204 справи, Городнянського - 169, Ніжинського - 132, Чернігівського - 336 (Ф.405; 433; 352; 245). Найбільша кількість справ залишилася від Прилуцького повітового суду - 5106 (Ф.622).

Щодо Державного архіву Харківської області (далі - ДАХО), то тут документація повітових судів в цілому збереглася найкраще порівняно з іншими архівами. Загальна кількість справ тут трохи менша, ніж в ДАЧО (всього 5860). Але в ДАХО ці матеріали представлені по дев'яти повітах, тоді як в ДАЧО - по десяти, і кількість справ по кожному окремому суду в ДАХО значно більша, ніж в ДАЧО (виключенням є лише Прилуцький повітовий суд Чернігівської губернії, від якого збереглося 5106 справ).

Фонди ДАХО показують, що найменша кількість матеріалів дійшла до нас від Старобельського та Золочівського повітового судів Харківщини (відповідно 70 та 114 справ) (Ф.290; 1016). Дещо краще збереглися фонди Харківського суду - 304 справи (Ф.292). Найкраще збережені матеріали повітових судів: Богодухівського - 1268 справ, Валківського - 732, Волчанського - 504, Зміївського - 675, Ізюмського - 1622, Куп'янського - 571 (Ф.282; 284-288).

Найгірша по Лівобережній Україні збереженість даного джерела в Державному архіві Полтавської області (далі - ДАПО). Але причини такого стану речей цілком об'єктивні і поважні. Під час Другої світової війни, в 1943 р., фашистами під час відступу були знищені майже всі архіви Полтавщини. В тому числі було зруйновано обласний архів разом з усіма документами, які не були евакуйовані.

Тільки в цьому архіві було знищено 2689 архівних фондів (1572795 справ), не враховуючи великої кількості неописаних

документів. Всі ці документи охоплювали період історії з 1648 по 1940 рр.³ Матеріали повітових судів Полтавщини, вірогідно, були знищені разом з іншими архівними документами.

Як наслідок, документи цих судів представлені в ДАПО вкрай бідно. Загалом в цьому архіві зберігається трохи більше 30 справ повітових судів Лівобережної України, які розміщені у дев'яти фондах. Всі вони, вірогідно, були передані до ДАПО вже в другій половині ХХ ст. До такого висновку приводить той факт, що всі справи відносяться до повітових судів Київського, Чернігівського, Катеринославського намісництв (тобто до моменту утворення Полтавської губернії).

В ДАПО вони були передані тому, що міста, де знаходилися ці суди, після всіх адміністративних перетворень ХІХ-ХХ ст. увійшли до складу Полтавщини (м.Полтава, Лубни, Лохвиця, Миргород та інш.), і зберігати документальні матеріали з них стало більш доцільним саме в архіві Полтавської області (Ф.13; 567; 569; 794; 798; 857; 1005; 1033; 1034).

Хоча збереженість матеріалів окремих повітових судів Лівобережної України неоднакова, але в цілому вони представлені великою кількістю документів, які доцільно використовувати як історичне джерело.

Загалом, користуючись прийнятою у джерелознавстві чотирибальною системою, стан збереженості матеріалів повітових судів можна оцінити як задовільний.

¹ Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.1170. - Оп.1. - Спр.1. - 45 арк.

² ДАСО. - Ф.713. - Оп.1. - Спр.1. - 18 арк.; там само. - Спр.2. - 4 арк.

³ Государственный архив Полтавской области. Путеводитель. - К., 1982. - С.3-4.